

"Tähtis päev"

A. H. Tammsaare

See oli nelipühi esimesel pühal, kui Kuusiku perenaine oma karjapoisi harjunud viisil varsti peale päikesetõusu üles äratas. Poiss tõusis heintel istukile, vaatas ringi, nägi, kuidas tööpoisid rahulikult magama jäid ja mõni nendest teist külge pööras, ning ta tundis, et täna iseäranis raske oli tõusta ja et uni iseäranis magus. Siiski pidi ta tõusma, sest ta teadis, et perenaine laisklemist ja venimist ei salli.

Poiss tuli lakast maha, pesi silmad puhtaks, pani uued riided selga ja uue mütsi pähe; püksisääred kääris ta juba kodus üles, et neid kastese rohuga mitte märjaks teha. Nüüd vaatas ta oma lumivalget leivakotti, mis laual juba valmis seisis, tegi selle suu lahti ja heitis pilgu sisse: siin oli tükk värsket rukki-, teine nisupüülileiba. Karpe ta ei avanudki, juba muidu aimas ta, mis seal sees on.

"Ole aga nüüd viks, aja loomad hea rohu peale, las tõmbavad kered täis; kui päike palavamaks läheb, siis võid lasta nad täna varem koju tulla," rääkis perenaine lüpsikuga kambri astudes. "Ma piimapudelit sulle ei pannudki," rääkis ta natukese aja pärast edasi, "mõtlesin, ega sa täna hooligi teisest, saialeiba ja võid muidugi. Liha panin sulle ka tillukese teise karbi otsa sisse, kui sa ise ei taha, ää siis koerale anna, too koju tagasi; tema jaoks on tükk rukkileiba, see käib talle küll... Mine aga aja nad nüüd karjaaiast välja, ma tulen aitan nad sul koplast kärmesti läbi saata."

Poiss läks, kuna perenaine veel piima jäi kurnama. Varsti oli ka tema väljas ja läks ühes poisiga loomade järel mööda tänavat alla. Tänavaga otsas ootas saunaeit oma lehmaga pere karja. Varsti ilmus ka sauna-vanamees toa uksest ja võttis seinaga najalt pika vitsa.

"O-oh, Juhku pannud täna omaale õige uued riided selga," ütles saunaeit, kui pere kari tema juurde jõudis. Täna polegi sul tarvis karja minna, minu vanamees lubas selle päeva olla."

"Vaata imet, me poiss saab täna püha," vastas perenaine. "Ja lasi mind kotti täita, na et kas küll saab."

Poiss ei osanud rõõmu pärast muud teha, kui ainult punastada ja kohtlaselt naerda.

"Noh, Juhku, tule nüüd siia," ütles sauna-vanamees. "Sa oled ikka ilusasti me lehma järele vaadanud, siin on siis sabaraha. Kui sa viks poiss oled, annan sügisel veel."

Need olid suured ja tõsised sõnad, seda mõistis Juhku väga hästi.

"Eks ole hull väljas!" hüüdis perenaine, "täna saab ta püha ja raha ka veel... Löö saunaonule patsi, vaat nõnda."

"Täna võid sa siis kiriku minna, uued riided ongi sul juba seljas," rääkis saunataat edasi.

"Keda siis muud, kui anna aga leivakott saunaonu kaela," ütles perenaine poisile.

"Ah, ei ole vaja, ma'p tahagi nii vara süüa, piibutan; eks ma lõunal söö, kui loomadega koju tulen."

"Ei, võta aga pealegi kott poisi käest vastu, ega tast jumal teab mis koormat ole, ehk tahad ometi suutäie maitsta, meie kakku katsuda, kui süda närbuma hakkab. Ega nad saanudki suured asjad, pärm oli halb, ei kergitanud teisi; ahjus tõmbasid pisut kobedaks, aga suureauguliseks jäid ja na tänkjad," seletas perenaine, mispeale sauna-vanamees koti poisilt vastu võttis ja oma kaela pani.

"Aitame loomad hulgakesi sohu ajada," ütles perenaine.

Poiss oli kerge ja kärmas; une raskus ja magusus oli korruga lahtunud, ununenud. Ja kui rõõmsasti laulsid täna hommikul linnud! Lepavindil olid nagu iseäralised pühapäevaviisid ja lõoke oleks nagu praegu puurist välja pääsenud - nii väga rõkkas taevaalune tema laulust. Isegi va karjajaak-vares püüdis päevakohast tooni leida, kui ta silmapilguks noorele, painduvale kuuseladvale kiikuma istus. Koppel helises karjakelladest ja Muska heatahtlisest haukumisest, millega see üht või teist looma kiiremale käigule sundis.

"Aä sa aga oma raha ära kaota, mis saunaonu sulle andis," manitses perenaine Juhkut.

Alles nüüd tuli poisil meelde, et raha tal alles peos oli. Kärmesti vaatas ta, kui suur see on.

"Kakskümmend kopikat," lausus ta endamisi naeratades. Ja ta tundis enese õnnelikuna, kuna ta saunarahva headust ja lahkust oma südames kiitis ning iseeneses maha tegi hästi hoolega nende lehma järel vaadata ja mitte iialgi teda

enam jämeda kaikaga tümitada, nagu ta seda tänini paha meelega sagedasti oli teinud.

Karja saatmast tagasi tulles ajasid eided päris igapäevast juttu ja sellepärast ei huvitanud see Juhkut põrmugi. Tema sammus eitede järel, silmitses oma uusi riideid, vaatas saadud raha ja pidas aru, kuidas küll tänast päeva kõige kasulikumalt tarvitada. See on vististi ainuke vaba päev, mille jooksul nii palju tähtsat jõuab toimetada.

Koju jõudes ütles perenaine Juhkule:

"Eks sa mine nüüd veel magama, kuni teised ka kõik üles tõusevad. Võta aga uued riided seljast ära, kui sa heinte sisse lähed, muidu ajad nad samblaid täis. Kus raha on? Pane ta paigale, muidu kaotad ära; kui talvel sitsikaupmees tuleb, siis ostame sulle ilusa kaelarätiku."

Poiss seisatas mõttes kesk õue, kas minna magama või ei. Ehk võiks selle asemel midagi muud teha? Aga midagi ei tulnud meelde.

"Mine aga peale veel magama," sundis perenaine, kui ta nägi, et poiss kahevahel oli.

Ja poiss läks. Kui ta aga esimesele redelipulgale oli astunud, peatas ta veel kord. Aga enne kui ta midagi oleks jõudnud mõelda, tuli tal meelde, kuidas ta esiteks üksi pidi heintelt üles tõusma, magus unerammestus alles luudes, ja ta ronis lakka. Uusi riideid roovilati otsa riputades katsus ta järele, kas raha veel alles.

Heintele heites, püüdis ta magama jääda, aga uni ei tulnud. Peas tuikasid mõtted, rinnas põksus magus rahutus. Ta nägi pääsukest unkast sisse ja välja lendavat, ta nägi nende tööd ja toimetust. Ühel paaril olid juba munad pesas, ema istus peal, teine paar vooderdas alles pesa, kandis karvakesi ja udemekesi; kolmandad rajasid pesaalust, muda ja kõrsi kandes.

"Ei tea, miks nemad püha ei pea?" mõtles poiss. "Või ei olegi neil püha? Aga nad teevad ju pattu..."

Ja ta vahtis pääsukest, kuulas nende tasast, unistavat häälitsemist, kuni uni ta laugudele varises, tulles ungastest, ulu alt või redelit mööda märkamata sammul. Ta ärkas alles siis, kui perenaine hüüdis:

"Juhku, tule nüüd lakast maha, teised hakkavad juba sööma; tule kärmesti, pese silmad puhtaks, siis saad teistega ühes kiriku minema."

Kirikuteel sai Juhku tuttava karjapoisiga kokku, kel saapad jalas olid. Õige, need polnud küll kingsepa tehtud, vaid poest ostetud "venelased", aga ometi olid nad saapad, sääрте ja kotsadega. Ja Juhkul hakkas oma pastlaist, ilusaist kollaseist, krägisevaist parknahka pastlaist pisut häbi. Küll püüdis ta nõnda käia, et pastlad hästi krägiseksid, aga teise poisi peale ei avaldunud see vähematki mõju, kui ta oma "venelastega" raskel, päris mehe kõnnakul edasi astus.

Kiriku juurde jõudes oli saapakandja esimeseks mureks see, kuidas kirikutorni pääseda. Ja kui ta alt ukse lahtise leidis, kiskus ta Juhku enesega kaasa, kuni üles luugiaukudeni, kust nii imekaugele ulatas vaatama. Ka Kuusiku talu oma paksu, laia kasega paistis Juhku silma. Siin oleks tahtnud ta peatada, mõtteid ja tundmusi koguda, nagu millegi üle enesele aru anda, aga juba kiirustas kaaslane teda allaminemisele. Piinlik magus tundmus asus Juhku rinda mõeldes, kui kõrge küll kirik on, ja teda valdas mingisugune vaikne ja pühalik võim. Trepil tuli neile aga kirikumees vastu ja selle käest said nad tublisti sõnuda, päris söimata kohe, nii et Juhku ilus meeleolu täiesti hävines, kurbusele ja kartlikkusele maad andes. Alla jõudes ei julenud ta silmigi üles tõsta, kartes pilklikke naeratusi näha, et tema oma uute riiete ja krägisevate pastaldega nelipühi esimesel pühal kirikumehe käest oli söimata saanud. Sellest hoolimata, et tema hea kaaslane teda ettepoole tiris, puges ta kõige tagumisse ja pimedamasse koorialusesse nurka, kus seistes ta ikka ja jälle kiriku kõrguse peale pidi mõtlema, kuigi teda selles kirikumehe sõimusõnad segasid. Aga ka Kuusiku kask ei läinud tal meelest. Küll pidi aga see jõmm olema, kui ta nii kaugale üle soode-rabade, üle teiste talude ja metsatukkade võis paista ja veel nõnda selgesti, kas hakka või silmalt koju minema.

Rahvast voolas vahetpidamata juurde, kirik oli varsti puupüsti täis kiilutud. Ja Juhku suruti nurka, nii et ta oimugi ei saanud liigutada. Ta ei küündinud muud nägema kui määrdinud lubjamüüri ja tuhmiks läinud kooripõrandat. Nagu linnuke seisis ta puuris ja silmitses nukral meelel oma uue mütsi sirmi, millele mõlk sisse oli murtud. Ta kuulis õpetajat kusagil kaugel, kaugel rääkivat rõõmust ja õndsusest ja meelde tuli tal valge kaelakott saialeivaga ning karpidega, uued riided ja sauna-vanamees, kes talle kakskümmend kopikat andnud ja sügisel veel lubanud anda; ta kuulis oreli mängivat ja jällegi mäletas kirikutorni kõrgust ja teise poisi "venelasi", ning kusagile tundmata maale, kuhu ta ilmsi teed ei teadnud ja millele ta nime ei mõistnud anda, lendas karjapoisil unistav mõte, nukrust ja rahuldamatust kirikukoori alla maha jättes. Aga viimaks hakkas igav ja pikisilmi ootas poiss kirikuteenistuse lõppu. Kirikust välja tulles, jäi ta paplite all peatama,

et rahvast vaadata. Aga seegi ei rahuldanud teda. Ta ei tundnud siin seda iseäralikku, pühapäevalikku, mida ta otsis. Ja norus päi sammus ta rahvahulga tõugatuna, nagu ei mikski panduna, poe poole, kust ta peagi koduteele pööris, nagu oleks rinnas mingisugune kõpitsev salavalu hõõgunud. Selles oli nagu kahetsus, miks ta kiriku oli tulnud, ja kartus, et tänane päev läheb mööda, ilma et ta midagi tähtsat jõuaks toimetada. Hea meelega oleks tahtnud ta karjakelli kuulda, kui ta üksipäini kodu poole kõmpis ja pead murdis, mis ta küll veel ette peab võtma. Tuttav poiss oli teda endile kutsunud, et sealt üheskoos minna varese pesi otsima, aga ta seda ei tahtnud. Ta mäletas väga hästi, mitu korda ta puu otsa ronimisega oma püksid oksatüügaste otsas lõhki oli kiskunud, ja mis oleks siis, kui ta oma uute pükstega sedasama teeks. Pealegi tuli talle kirikumehesõimamine meelde, milles ta teist poissi peasüüdlaseks pidas.

"Noh, juba kodus? Oled aga sina kärmas! Miks sa kauem ei olnud?" ütles Kuusiku perenaine, kui ta karjapoisil nägi õueväravast sisse astuvat.

"Ei tahtnud," vastas Juhku lühidalt.

"Kas kõht läks tühjaks?"

"Ei läind."

"Ma panen toidu lauale, eks sa tule võta natuke." Laua ääres katsus poiss ühte ja teist, aga miski ei tahtnud maitsda. Kõht on tühi, aga toit alla ei lähe. Aga ometi oli siin kõik, mis süda oskab soovida: või kui meevaha, piim kui puder, lumivalge saialeib, ahjus haudunud seapekk ja isegi korbid pardimunadest, mis ta ise kuuetaskus sambla sees kaugelt jõe äärest padrikust koju oli kandnud, hoolega enne veelombis järele katsudes, kas neile vahest jäme ots peale kerkib.

Päike oli juba pooles õhtupoolikus, kui Juhku kambrist õue astus.

"Kui madalas juba päike," mõtles ta. "Kuhu minna?" sõnas ta natukese aja pärast poolkuuldavalt, aga vastust ei leidnud ta. Mõnel muul päeval oleks ta saarde heinamaale läinud, kus siledad sirged haavaputked kasvasid nagu loodud vene vile väänamiseks; või oleks ta põllu alla kraavile jooksnud kinganõela-pikkusi haige taga ajama, koju tulles võimalust tarvitades jaanikannide ja kullerkuppude korjamiseks kaasiku varjust, aga täna ei tõmmanud see teda. Millekski haruldaseks oleks tahtnud ta tänast päeva tarvitada.

Õuevärav seisis lahti. Juhku läks siit välja ja seadis sammud mööda põllupeenart metsa poole. Kui ta väljamäe kõrgemale paigale oli jõudnud, jäi ta seisatama.

Ümberringi seisis lausk soo, kaetud madalate tihedate kaskedega, nagu oleksid nad kootud ühiseks roheliseks vaibaks, millele harvad rässakad, luulelises korratuses seisavad männid tumedate täppidena on tipitud. Juhku tundis seda sood väga hästi, oli ta ju kaks suve siin karjas käinud. Üksikuile puile, üksikuile mätastele, küngastele ja kinkudele oli ta nimed pannud ja kõik kohad väikesi kasetuustikesi täis keeranud, nendega leitud linnupesi tähendades.

Poiss kuulatas, kas ehk karjakellad ei kosta, aga ei – kõik oli vaikne. Siis aga korraga haugatas Muska. See oli selle kõvera männi pool, mille otsas nii mõnus kiikuda. Poiss istus põllupeenrale. Nüüd haukus Muska pika loo; vististi "ratsutas" saunaonu oma küütu, sest ega see kurivaim teiste hulgas taha seista. Imelik oli seda siit kõrgelt väljamäelt kuulata ja selle üle aimelda. Mõttes vaatas poiss oma uusi riideid, kollaseid pastlaid, mis veel pisut kollased olid, ja mõlgitud nokaga mütsi.

"Mis ma rumal otsisin sinna kirikusse," lausus ta siis endamisi. "Kuhu läheksin veel enne õhtut?" Aga vastuse asemel tuli talle hommikul saadud raha meelde. Ta võttis selle välja, veeretask sõrmede vahel ja kõrvus kõlasid perenaise sõnad: "Selle eest ostame sulle sitsikaupmehe käest talvel ilusa kaelarätiku."

"Oleks ma parem "krõmpskaunu" ostnud, mis selle rätikuga ikka teha, millal mina teda kaela panen," mõtles ta, nagu vastuseks perenaise sõnadele. Ja siis: "Ma oleks võinud hommikul parem saunaonu käest õnge võtta ja kalale minna." Selgesti arvas ta nägevat, kuidas õnge kork laiade kupulehtede vahel ujub ja siis korraga nõksuma hakkab. Aga nüüd oli see hilja. Juba kahetses ta, miks ta teise poisi kutsel polnud läinud varesepesi otsima. Huulil liikus üks "oleks" teise järel, aga meelelahutust see ei toonud.

Ta tõusis püsti ja vaatas ringi. Eemalt üle rohelise soo paistsid üksikud talud. Poisile näis, nagu oleks neilgi igav, vähemalt mõjusid nad tema peale nõnda. Kaugel, kaugel talude taga seisis kirik ja nagu unenägu tundus see, et tema alles täna sealt tornist alla oli vaadanud ja endi kaske näinud. Tema lähedalt tõusis löoke üles ja hakkas kõrgemale trillerdama, aga kui hoopis teisiti oli ta hommikul laulnud. Oli see ehk mõni teine löoke olnud? Loojeneva päikese helgil tundus kõik nii tühi ja kurb.

Ja Juhku ei teadnud isegi, miks ta huuled viltu kiskusid ja pisarad voolama hakkasid. See kõik sündis nagu mõtlemata, kogemata, tähele panemata. Alles siis, kui ta tundis, et midagi soolast laugudelt huulile valgub, äigas ta uue kuue käisega üle näo, mütsi pähe viltu lükates.

Kui kaua ta seal kõrgel väljamäel oli nutnud, seda ta pärast enam ei mäletanud, aga ühte teadis ta kindlasti: ta oli nutnud, nagu oleks tahtnud oma hinge välja nutta. Ja kui ta silmad viimaks kuivaks, tahenenud pisaraist ämuseks olid jäänud, vaikisid kõik küsimised ja kahetsused.

Tuimalt võnnides läks ta tulnud teed koju tagasi, puges kõigi nägemata lakka ja heitis samblaste heinte sisse, ilma et ta uusi riideid seljast või krägisevaid pastlaid jalast oleks võtnud. Pääsukesed töötasid ja sidistasid nagu hommikulgi, aga poiss ei kuulnud ega näinud neid.